

INDUSTRIENS UTREDNINGSSINSTITUT

AV JAN WALLANDER

Industriens Utredningsinstitut startades år 1939 av Svenska Arbetsgivareföreningen och Sveriges Industriförbund. Enligt sina stadgar har det till uppgift att bedriva forskning rörande ekonomiska och sociala förhållanden som är av betydelse för den industriella utvecklingen. Det allmänna arbetsprogrammet för institutet fastställs av dess styrelse, som består av nio ledamöter. Fyra av dessa utses av Arbetsgivareföreningen och fyra av Industriförbundet, medan den nionde är institutets direktör. Inom ramen för det allmänna program som styrelsen fastställer skall institutet bedriva sin verksamhet efter vetenskapliga linjer. Forskningsresultat av allmänt intresse avses att publiceras.

Av stadgarna framgår vidare att institutets direktör skall vara en kvalificerad vetenskapsman på det ekonomiska, sociala eller statistiska området samt att det är han som gör upp förslag till arbetsprogram och ansvarar för publiceringen av institutets skrifter.

Huvuddelen av de medel som institutet använder för sin forskning ställs till förfogande av Arbetsgivareföreningen och Industriförbundet. Dessa svarar för hälften vardera. Forskningen finansieras emellertid även genom bidrag som institutet erhåller från andra håll. Det rör sig då om undersökningar av specialproblem, vilka varit av speciellt intresse för någon viss industrigrupp eller dylikt. Det har då tätt sig naturligt att de som varit särskilt intresserade av denna fråga också fått stå för en större eller mindre del av de kostnader, som utredningen dragit. I allmänhet har dessa bidrag kommit från olika organisationer inom näringslivet men i stor utsträckning har det också varit statsmakterna som vänt sig till insti-

tutet och bett det att göra undersökningar av något specialproblem. Ett exempel på en sådan utredning är den undersökning av de ekonomiska verkningarna inom industrien av en arbetstidsförkortning, som institutet genomförde för några år sedan.

Institutets ställning

Enligt den av styrelsen fastställda presentation av utredningsinstitutet, som finns med i dess verksamhetsberättelser är institutet »en fristående vetenskaplig forskningsinstitution». Denna formulering vill klargöra att institutet arbetar på samma sätt som en forskningsinstitution, som är knuten till ett universitet eller en högskola. Vid besök av utlänningar visar det sig ofta svårt att klargöra, att det faktiskt förhåller sig på detta sätt. Det är naturligt för dem att föreställa sig, att en institution som är finansierad av två näringslivsorganisationer i sin forskningsverksamhet också bör präglas av dessa organisationers subjektiva inställning till olika problem. De har svårt att tro att inte »näringslivssynpunkter» måste färga framställningen i redogörelserna för institutets undersökningsresultat och att det inte finns en tendens att undertrycka sådana resultat som kan tänkas vara mindre behagliga ur näringslivets synvinkel. Att det faktiskt inte förhåller sig på detta sätt kan sägas framgå av det referat av stadgarna som lämnats ovan. Stadgar kan ju emellertid som bekant tolkas olika och det avgörande är därför den praxis som så småningom växt fram under institutets verksamhetstid och som manifesterat sig i de forskningsarbeten som utförts.

Att forskningsverksamheten skall bedrivas efter vetenskapliga linjer innebär för det första att resultaten skall presenteras klart och fullständigt

Jan Wallander, fil. dr, är sedan år 1953 chef för Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.

i anslutning till den praxis som utarbetats inom den forskningsgren det gäller. Man kan i Sverige säga att normen i detta fall tillhandahålles av de goda doktorsavhandlingarna. Det har också varit en naturlig följd av det sätt på vilket arbetet bedrivits inom institutet, att många av de undersökningar som utförts som ett led i institutets arbete, samtidigt kunnat tjäna som doktorsavhandlingar för författarna. Till dags dato har fem av våra större utredningar framlagts som doktorsavhandlingar.

Ett väsentligt inslag i en vetenskaplig forskningsverksamhet — inte minst på det samhällsvetenskapliga området — är att arbetet bedrivs under den förutsättningen att resultaten skall publiceras. Detta är också den princip som är vägledande för institutet i dess verksamhet. Forskningsresultaten publiceras på institutets bekostnad, när de fyller uppställda kvalitativa krav och i den mån de över huvud taget har något allmänt intresse.

Att institutet kommit att arbeta på detta sätt är naturligtvis inte en slump utan en följd av att dess huvudmän velat ha det så. Bakom denna inställning ligger för det första utredningstraditionerna i vårt land. Vi ställer i alla sammanhang höga krav på saklighet när det gäller de undersökningar som skall ligga till grund för beslut av olika slag. Vi har också i Sverige en stark tilltro till möjligheten att lösa eller i varje fall klarlägga olika problem med hjälp av vetenskapliga undersökningsmetoder. Men bakom uppläggningsen av institutets arbete ligger naturligtvis också en stark övertygelse hos dess huvudmän att man själv och andra har allt att vinna på att alla fakta redovisas så klart, tydligt och fullständigt som möjligt.

Man kan naturligtvis fråga sig varför man under dessa omständigheter från industrins sida överhuvudtaget startade ett särskilt forskningsinstitut. Kunde man inte lika väl ha anslagit medel till forskning vid universitet och högskolor? Anledningarna härtill var flera men av grundläggande betydelse har varit att man genom att ha tillgång till ett eget forskningsinstitut kunnat inrikta ekonomernas intresse på sådana problemställningar, som man kände var särskilt väsentliga ur industrins synvinkel. Institutets uppgift är ju inte att bedriva ekonomisk forskning i största

allmänhet, utan att syssla med sådana problem som är av speciellt intresse ur industriell synvinkel. Detta blir knappast möjligt om inte forskarna har en intim kontakt med dem som formar den industriella delen av vårt samhällsliv och har att brottas med dess problem.

Vad som nu sagts skall inte fattas så att institutet s. a. s. successivt effektuerar beställningsorder på forskning, vilka inlämnas från huvudorganisationerna. Så går det som regel inte till och kan inte gå till. Initiativet till nya forskningsprojekt tas i mycket stor utsträckning av institutet självt. Bakom dessa initiativ ligger dels forskarens känsla av att ett visst problem med hänsyn till vetenskapens allmänna utveckling är fruktbart att ta upp, dels det intryck han i sin kontakt med industrin har fått av att denna problemställning berör ur det praktiska livets synvinkel väsentliga förhållanden.

Man möter stundom vetenskapliga renlevnadsmän för vilka tanken, att det arbete de håller på med kan ha någon praktisk betydelse, är motbjudande. Denna pretentiösa inställning är oss främmande i vårt forskningsarbete. För institutet är det i stället i hög grad stimulerande att veta att de frågor som behandlas rör problem som är väsentliga för den praktiska verksamheten ute i industrin. Märkvärdigt vore väl också annat. Det ligger dock i sakens natur att syftet inte kan vara att på vetenskaplig väg komma fram till rekommendationer om hur man bör handla i ett visst fall — sådana slutsatser kan man inte dra — men det är att hoppas att de framlagda resultaten skall kunna tjäna till vägledning och stimulans för dem som har att fatta besluten.

Strukturutredningar och långsiktisproblem

Under större delen av de första tio åren av institutets verksamhetstid var professor Ingvar Svennilson dess chef och kom helt naturligt att dominera dess verksamhet. Det är i hög grad han som byggt upp institutet och givit det dess nuvarande form och inriktning. En viktig insats under denna första period gjorde också Industriförbundets nuvarande direktör, Axel Iveroth, som var institutets sekreterare från 1939 och fram till 1946.

Huvuddelen av institutets forskningsverksamhet har under hela dess tid ägnats åt långsiktiga problemställningar. Det är förändringarna på lång sikt av näringslivets och särskilt industrins struktur och arbetsmetoder som stått i centrum för forskningsintresset. Ett typiskt sådant långsiktigt problem är arbetskraftsförsörjningen. År 1946 publicerade Gösta Ahlberg och Ingvar Svennilson sin utredning om Sveriges arbetskraft och den industriella utvecklingen. Arbetet fullföljdes genom en speciell arbetskraftsbalans för Norrland och några år därefter togs problemen upp till förnyad behandling av Erik Höök i hans bok om befolkningsutveckling och arbetskraftsförsörjning. Ett led i detta studium av arbetsmarknaden och dess problem var också den undersökning som författaren av denna artikel gjorde av »Flykten från skogsbygden». Det var en specialundersökning av befolkningsomflyttningen i Klarälvsdalen.

Den s. k. Norrlandsfrågan kan också sägas vara ett långsiktigt ekonomiskt strukturproblem. Problemställningarna i anknytning härtill kom att under flera år sysselsätta utredningsinstitutet under dess första verksamhetstid. Forskningsarbetet resulterade i en serie publikationer, sträckande sig från allmänna översikter av typen »Norrland, natur, befolkning och näringar» till specialstudier av typen »Den norrländska skogsnäringsens konjunkturkänslighet under mellankrigsperioden».

Ett problem, som inte minst under 40-talet stod i centrum av diskussionen, var frågan om den industriella strukturen; produktionsstrukturen, storleksstrukturen, försäljningsstrukturen osv. Genom det ekonomiska livets utveckling kommer förutsättningarna för den industriella produktionsapparaten uppbyggnad ständigt att ändras och det är ett väsentligt och svårbemästrat problem hur denna apparat skall kunna anpassa sig till de ändrade förutsättningarna så smidigt, snabbt och smärtfritt som möjligt. En viktig förutsättning för att man skall kunna diskutera hur denna anpassning skall kunna ske och hur olika åtgärder från näringslivets sida och samhällets politik kan tänkas påverka den, är givetvis att man har en klar bild av hur det kommit sig att den fått sin speciella karaktär.

Det framstod mot denna bakgrund som en vik-

tig uppgift för utredningsinstitutet att göra kartläggningar av olika branschers struktur. Detta ledde till en omfattande och djupgående forskningsverksamhet som resulterade i ett flertal stora monografier. År 1943 kom Axel Iveroths översikt om småindustri och hantverk i Sverige. 1946 publicerade Folke Kristenson sin »Studie i svenska textila industriernas struktur». Rickard Elinders undersökning om den svenska skoindustrin kom 1948 och 1955 slutligen utredningen om den kemiska industrin, som hade Alfv Elshult till huvudförfattare. Ett led i denna serie av undersökningar kan också Odd Gulbrandsens utredning om strukturomvandlingen i jordbruket sägas vara. Den publicerades våren 1957.

En samlad bild av de krafter som driver fram den industriella omvandlingen strävade Erik Dahmén att ge i sin undersökning om »Svensk industriell företagarverksamhet», som publicerades 1950. Det rör sig här om ett mycket ambitiöst och stort upplagt forskningsarbete, som under några år tog en stor del av institutets resurser i anspråk. Undersökningen ville ge en allmän bild av den industriella produktionsomvandlingen under mellankrigsperioden mot bakgrunden av förhållandena före det första världskriget. Den analyserade tillkomsten av nya varor och nya produktions- och distributionsmetoder och hur bortfallet av gamla varor och gamla metoder ägde rum. Den industriella företagsbildningen, företagsutvecklingen och företagsdöden under mellankrigstiden togs upp till ingående behandling.

I slutet på 40-talet startades inom institutet ett omfattande forskningsprojekt under rubriken »Utvecklingslinjer i svensk ekonomi». Det stod under ledning av Jonas Nordenson. Vad man här syftade till var att analysera och diskutera långsiktiga utvecklingstendenser och problem inom den svenska samhällsekonomin under det närmaste decenniet. Man ville på så sätt få en bild av de fortgående förändringarna i de grundläggande förutsättningarna för den ekonomiska verksamheten samt det sätt på vilket detta verkar omvandlande på samhällsekonomin. Uppläggningsen innebar att man riktade blicken bortom de förhållanden som omedelbart påverkar den industriella verksamhetens utveckling för att studera sådana områden, vilkas utveckling på lång sikt måste bli

av avgörande betydelse för förändringarna inom den industriella sektorn av näringslivet.

I två undersökningar belystes sålunda ingående förhållandena och utvecklingstendenserna inom det svenska transportväsendet och det svenska distributionsväsendet. Ett annat led i undersökningsarbetet var Erik Hööks tidigare omnämnda undersökning av befolkningsutveckling och arbetskraftsförsörjning. Den framtida ekonomiska utvecklingen påverkas i hög grad av hur de ekonomiska resurserna — inkomsterna — fördelas mellan olika grupper i samhället. I en särskild utredning tog man därför upp inkomstfördelningen i Sverige till närmare belysning.

Av avgörande betydelse för den framtida utvecklingen av industrin i Sverige är givetvis hur konsumenternas efterfrågan kommer att inriktas på olika varor i framtiden. Ett viktigt led i den nu behandlade serien av undersökningar var därför en utredning om konsumtionen. Detta blev inledningen till ett synnerligen omfattande forskningsarbete som resulterade i den undersökning av »Den privata konsumtionen i Sverige 1931—65» som institutet publicerade våren 1957.

Forskningsverksamhetens nuvarande uppläggning

Till Industriens Utredningsinstitut är för närvarande knutna 28 personer. 15 av dessa är akademiker, som på heltid sysslar med forsknings- och utredningsverksamhet vid institutet, 8 personer har kameral och kontorsteknisk utbildning och svarar för räkne- och skrivarbetet i samband med undersökningarna. Återstående 5 utgörs av vetenskapsmän som tidigare varit anställda vid institutet och som har en lång erfarenhet av forskning. De är nu antingen tillfälligt knutna till institutet i samband med någon speciell undersökning eller biträder fortlöpande som rådgivare vid uppläggnings- och genomförandet av olika undersökningsprojekt.

Den verksamhet som institutet för närvarande bedriver och som är planerad för de närmaste åren innebär att linjerna från det tidigare forskningsarbetet följs vidare. Institutets forskning kan delas på tre huvudområden som kan karakterise-

ras med rubrikerna Industriellt framåtskridande, Den framtida marknaden och Arbetsmarknadsproblem. Ett fjärde och mycket väsentligt arbetsområde för institutet är löpande statistik samt service och snabbutredningar med aktuell anknytning.

Det industriella framåtskridandet

Detta är givetvis ett centralt område för institutets arbete. Av här pågående utredningar kan nämnas den undersökning rörande industrins kapitalförsörjning som för närvarande är under arbete och som leds av docenten Erik Dahnén. Till sammans med Konjunkturinstitutet, Jordbrukets Utredningsinstitut och Stockholms Högskola deltar institutet i arbetet på uppställandet av en svensk input-output-tabell. I anslutning härtill kommer inom institutet att företas en specialundersökning av den svenska verkstadsindustrin och göras försök att uppställa en mer detaljerad tabell för denna del av den svenska industrin. Planer föreligger också på andra specialundersökningar av förhållandena inom denna bransch, som spelar en så central roll för den svenska industrin och det svenska näringslivet.

Den framtida marknaden

För det moderna industriföretaget är ett långsiktigt handlande en nödvändighet. En grundläggande förutsättning för att det skall vara möjligt att lägga upp investerings- och andra planer på lång sikt är att man kan bilda sig en uppfattning om hur marknaden för de egna produkterna kommer att te sig i framtiden. Den ovan nämnda stora undersökningen om utvecklingen av den privata konsumtionen i Sverige avser att vara ett grundmaterial för sådana långsiktsbedömningar. Institutet ansåg emellertid inte sin uppgift avslutad i och med att undersökningen presenterades förra våren.

För det första är det tydligt att de bedömningar av framtiden som man kan göra och som görs i denna bok med nödvändighet måste vara behäftade med stor osäkerhet. Allteftersom nya fakta blir tillgängliga är det därför angeläget att revidera prognoserna så att företagen vid varje tillfälle

har tillgång till den »bästa gissning» om framtiden, som det då är möjligt att göra. Institutet har därför för avsikt att successivt revidera de framtidsbedömningar som har gjorts i den ovan nämnda undersökningen.

Den indelning av marknaden som gjordes i denna utredning kom helt naturligt att ansluta sig till den indelning som tedde sig naturlig ur konsumenternas synvinkel. Detta innebär t. ex. att man försöker föra samman sådana varor och tjänster som utgör en planeringsgrupp ur konsumtions-synpunkt, dvs. de är av typen tvätt och rengöring, nöjen etc. Det är dock tydligt att inom varje sådan grupp kan finnas varor som tillverkas av sinsemellan mycket olika slag av industrier. En viss industrigren kan därför i vissa fall återfinna sina varor inom en mängd av de konsumtionsgrupper som bearbetats. Ur producentens synvinkel är det givetvis önskvärt att föra samman alla dessa olika delgrupper, så att man kan få en bild av sin totala inkomst. Även av detta skäl finns det anledning att arbeta vidare på det material som nu samlats.

Institutet avser därför att på lång sikt fortlöpande syssla med studier rörande den framtida marknaden. Detta arbete pågår för närvarande. Det har sålunda gjorts specialundersökningar av efterfrågan på televisionapparater. För några år sedan startades vidare en stor undersökning rörande efterfrågan på bilar — det mest dynamiska inslaget i den svenska konsumtionsutvecklingen. De första resultaten från denna undersökning publicerades våren 1956. Manuskriptet till den slutliga redogörelsen har nu blivit färdigställt och kommer att publiceras under våren. Ett led i detta arbete är också den specialundersökning av den textila konsumtionen som institutet gjort på uppdrag av den inom textilindustrin tillsatta s. k. partsutredningen. Denna utredning kommer att publiceras inom den närmaste tiden.

Arbetsmarknadsproblem

Som nämnts ovan är detta ett område som institutet sysslat med länge. För närvarande pågår och planeras omfattande forskning på denna sektor. Under våren kommer sålunda en stör-

re intervjuundersökning att genomföras i Norrköping för att få fram material, som kan belysa de faktorer som påverkar människors flyttningar mellan olika arbetsplatser. Det är ett besvärligt problem hur man skall bära sig åt för att kunna skapa den nödvändiga rörligheten på arbetsmarknaden i ett fullsysselsättnings-samhälle och denna undersökning vill bl. a. söka klarlägga de faktorer som är bestämmande för människors handlingssätt när de söker och byter arbete.

Institutet har vidare sedan några år arbetat med en större utredning rörande de ekonomiska verkningarna av lönehöjningar. Denna utredning baserar sig på intensivstudier av ett mindre antal företag i vilka forskaren i detalj har försökt följa de förändringar i fråga om produktionsmetoder, prissättning och produktionsinriktning som inträder vid en löneförändring. Det har härvid visat sig att verkligheten ganska väsentligt avviker från vad man teoretiskt skulle kunna vänta sig. Arbetet med färdigställandet av slutredogörelsen för denna undersökning pågår för närvarande.

Löpande statistik, service och snabbutredningar

Inom institutet utarbetas en hel del statistik rörande den ekonomiska utvecklingen. Det är sålunda institutet som svarar för Industriförbundets produktionsindex, som från månad till månad visar förändringarna av produktionen inom industrin. Institutet sammanställer vidare en orderstatistik för verkstadsindustrin, som två gånger om året visar läget beträffande ordergång och orderstock. För verkstadsindustrin sammanställs också månatligen uppgifter angående sysselsättningen.

Service utgör en inte ringa del av institutets arbete och består i att tillhandagå företag, organisationer etc. med statistiska uppgifter och mindre utredningar. Institutet svarar sålunda t. ex. för den rapport rörande det ekonomiska läget, som ligger till grund för diskussionen i företagsnämnderna. En sådan rapport sammanställs tre gånger om året. Till serviceuppgiften kan också räknas de talrika föredrag om olika aktuella eko-

nomiska problem, som hålls av institutets medarbetare samt deras deltagande som experter i statliga utredningar o. dyl.

Helt naturligt uppkommer från tid till annan problem som kräver undersökning, men där en mer djupgående forskningsinsats inte är lämplig eller möjlig. På institutets arbetsprogram upptas då och då sådana undersökningar. Bland för närvarande pågående kan nämnas det utredningsarbete i anslutning till de europeiska integrationssträvandena som leds av professor Ingvar Svennilson och som under hösten 1957 resulterade i en

preliminär rapport med titeln »Sveriges industri och europamarknaden». En annan undersökning som är i viss mån av samma typ och som för närvarande befinner sig på planeringsstadiet är en utredning om den offentliga sektorns expansion. Avsikten är här att ge en statistisk redovisning för de faktiska förhållandena samt att närmare söka kartlägga på vilka områden denna utbyggnad varit särskilt framträdande och vilka faktorer som kan tänkas ha varit bestämmande för utvecklingen.